

Н. Самбор, канд. юрид. наук, старший інспектор
Штаба Прилуцького ГО УМВД України в Черніговській області

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНОВНОСТІ В АДМИНИСТРАТИВНО-ДЕЛИКТНОМ ПРАВІ

В статті розглядаються актуальні питання розуміння принципу презумпції невинності і його нормативне закріплення в законодавстві України об административних правопорушеннях. Проводиться порівняльно-правовий аналіз змісту принципу презумпції невинності в кримінальному процесі і в час збирання матеріалів і виробництва по справах об административних правопорушеннях. Піддається критичному аналізу існуюча правоприменительна практика по справах об административних правопорушеннях стосовно можливості реалізації принципу презумпції невинності особою, в стосовно якої збираються матеріали і ведеться виробництво по справі об административному правопорушенні. Пропонується законодавчо закріпити зміст і поняття принципу презумпції невинності в Кодексі України об административних правопорушеннях.

Ключові слова: збирання матеріалів, виробництво по справі об административному правопорушенні, принцип, презумпція невинності.

M. Sambor, PhD, senior inspector
Staff Pryluky city department of The Administration of the MIA of Ukraine in Chernihiv region

PRESUMPTION OF INNOCENCE IN ADMINISTRATIVE DELICT LAW

The article deals with current issues of understanding of the principle of presumption of innocence and his statutory law in Ukraine on Administrative Offences. The comparative legal analysis of the content of the presumption of innocence in criminal proceedings and in collecting materials and proceedings on administrative violations. Undergoes a critical analysis of existing law enforcement practice for an administrative offense on the feasibility of the presumption of innocence of the person to whom the materials are collected and there is the proceedings of an administrative offense. Stipulating the content and concept of the presumption of innocence in the Code of Ukraine on Administrative Offences.

Key words: collection of materials, proceedings on administrative violations, the principle of presumption of innocence.

УДК 349.4 (477)

О. Бевз, канд. юрид. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

У статті розкриваються особливості застосування заходів юридичної відповідальності за правопорушення щодо земель історико-культурного призначення. Обґрунтовується виділення земельно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності за порушення вимог земельного законодавства у сфері використання та охорони земель історико-культурного призначення.

Ключові слова: землі історико-культурного призначення, юридична відповідальність, земельні правопорушення.

Результати проведених за останній час уповноваженими органами України перевірок у сфері дотримання земельного законодавства свідчать про те, що об'єктами протиправних посягань, як правило, є землі природно-заповідного фонду, історико-культурного та рекреаційного призначення [6]. За таких обставин юридична відповідальність є однією із важливих правових форм охорони земель історико-культурного призначення, яка поєднує в собі загальні риси, властиві юридичній відповідальності в цілому, а також юридичній відповідальності за земельні правопорушення. Разом з тим, юридична відповідальність за правопорушення у сфері використання та охорони земель історико-культурного призначення має свої особливості.

Важливість заходів юридичної відповідальності для забезпечення виконання правових приписів є беззаперечною. Відповідно і проблеми юридичної відповідальності викликають зацікавленість науковців з точки зору як загальної теорії права, так і різних галузей права. В тому числі зазначені проблеми є предметом постійної уваги з боку представників науки екологічного та земельного права. Проте проблеми юридичної відповідальності за правопорушення щодо такої категорії земель, як землі історико-культурного призначення, на нашу думку, в науці земельного права досліджені недостатньо. Метою цієї статті є розкриття особливостей застосування заходів юридичної відповідальності саме за правопорушення щодо земель історико-культурного призначення на базі досліджень як теорії земельного права, так і інших галузевих наук.

Юридична відповідальність у земельному праві є однією із форм державного примусу, що застосовується за здійснене земельне правопорушення і передбачає настання для правопорушника певних негативних наслідків

особистого чи майнового характеру. При цьому негативні наслідки мають бути прямо передбачені у санкції відповідної правової норми, а юридична відповідальність реалізується у відповідній процесуальній формі (кримінальна, адміністративна, цивільно-правова чи ін.) [2, с. 300].

Фактичною підставою негативної юридичної відповідальності є земельне правопорушення. Загальний перелік земельних правопорушень наведений в ст. 211 ЗК України [10]. Однак, окремо в зазначеній статті перелік правопорушень, що стосуються правового режиму земель історико-культурного призначення не передбачений. Водночас, це не виключає можливості застосування юридичної відповідальності за правопорушення у сфері використання та охорони земельних ділянок історико-культурного призначення. Підкреслимо, що перелік видів порушень вимог земельного законодавства, закріплених в ст. 211 ЗК України, не є вичерпним, оскільки ч. 2 вказаної статті передбачено, що законом може бути встановлено відповідальність і за інші порушення вимог земельного законодавства. Окрім того, зазначена норма ЗК України має бланкетний характер і для застосування заходів впливу на осіб, що вчинили земельне правопорушення відсилає до кримінального, адміністративного чи цивільного законодавства. У зв'язку із зазначеними науковцями справедливо звертається увага на те, що зміст ст. 211 ЗК України жодного регулятивного та охоронного значення не має [22, с. 5].

Необхідно підкреслити, що склади земельних правопорушень можна віднайти і в інших законах, норми яких регулюють суміжні із земельними відносинами. Але при цьому необхідно мати на увазі, що не всі із складів правопорушень, передбачених, зокрема, законодавством про охорону культурної спадщини, є земельними. Так, М.В. Шульга зазначає, що земельні правопору-

шення характеризуються певними специфічними ознаками. По-перше, земельні правопорушення завжди пов'язані із землею (наприклад, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель). По-друге, такий зв'язок може виявлятися у різних формах (наприклад, використання земель не за їх цільовим призначенням, псування та забруднення земель тощо). По-третє, до земельних правопорушень можна віднести лише ті, зв'язок яких є безпосереднім [9, с. 236]. Так, не можна віднести до земельних правопорушень порушення, пов'язані із внутрішнім оздобленням, інтер'єром чи зовнішнім виглядом пам'ятки, наприклад, упорядкування старовинної будівлі сучасними "євровікнами").

Найбільш детально вписані заходи юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної спадщини (до того ж, більшість із цих порушень є одночасно і земельними правопорушеннями, оскільки безпосередньо стосуються земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти культурної спадщини) в розділі VIII Закону України "Про охорону культурної спадщини" від 8 червня 2000 р. [21], який передбачає застосування заходів кримінальної, адміністративної відповідальності, відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону культурної спадщини, а також відповідальність юридичних осіб за порушення законодавства про охорону культурної спадщини у вигляді фінансових санкцій (ст. 43-47 Закону). При цьому в Законі зафіксовані конкретні склади правопорушень, за вчинення яких настає відповідальність, а щодо відповідальності юридичних осіб – конкретні фінансові санкції.

Одним з найбільш часто застосовуваних видів юридичної відповідальності за земельні правопорушення є адміністративна відповідальність, яка настає за вчинення адміністративного правопорушення. Статтею 46 Закону України "Про охорону культурної спадщини" передбачена адміністративна відповідальність за вчинення таких правопорушень, як: ухилення від підписання охоронних договорів на пам'ятки, порушення режиму використання пам'ятки, порушення режиму історико-культурного заповідника чи історико-культурної заповідної території, проведення ремонтних, реставраційних, реабілітаційних робіт на пам'ятці, зміну призначення пам'ятки, її частин та елементів, здійснення написів, позначок на ній, на її території та в її охоронній зоні без письмового дозволу відповідного органу охорони культурної спадщини, а також за невиконання законних вимог посадових осіб органів охорони культурної спадщини щодо усунення порушень вимог законодавства про охорону культурної спадщини або створення перешкод для їх діяльності. Адміністративна відповідальність за такі порушення настає у відповідності до ст. ст. 92 та 188-33 КУпАП [11].

На жаль, ні Кодекс України про адміністративні правопорушення, ні Закон України "Про охорону культурної спадщини" прямо не передбачають адміністративної відповідальності за порушення правового режиму земель історико-культурного призначення. У зв'язку із відсутністю адміністративної відповідальності саме за земельні правопорушення, науковцями пропонується доповнити КУпАП, встановивши відповідальність за порушення встановленого режиму використання земельних ділянок, на яких розміщені об'єкти культурної спадщини [24, с. 6].

За незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини, а також за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культу-

рної спадщини чи їх частин винні особи притягаються до кримінальної відповідальності відповідно до закону (ст. 43 Закону України "Про охорону культурної спадщини").

Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України. До кримінальної відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної спадщини особи притягаються відповідно до ст. 298 КК України "Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини" [14]. Вказана стаття розміщена в розділі XIII КК України "Злочини проти громадського порядку та моральності", і, відповідно, об'єктом злочину визначаються "суспільні відносини, що забезпечують встановлений порядок поведінки з пам'ятками історії, культури або археології, що впливають на формування національної самосвідомості народу та основних принципів морального (духовного) життя суспільства" [13, с. 337] або ж "честь і гідність громадян, змістом яких є національна самосвідомість та духовність, національна моральність, яким завдається шкода шляхом знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів національної історико-культурної спадщини України, яка є надбанням духовного та культурного життя українського народу" [18, с. 191], тобто в об'єкті злочину не відображений зв'язок цих складів злочину із земельною ділянкою.

Дискусійним питанням є можливість притягнення до кримінальної відповідальності суб'єктів відповідно до ст. 252 КК України "Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду". На думку деяких науковців, вжитий в ст. 252 КК України термін "території" за своїм змістом відповідає поняттю "земля", яке згідно із Законом України "Про охорону земель" визначається як поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею [7, с. 172]. Але практика притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 252 КК України за порушення щодо земель історико-культурного призначення відсутня. Науковцями у галузі кримінального права предметом цього складу злочину визначаються виключно об'єкти природи [12, с. 280], інші вказують на практичну неможливість відмежування складів злочину, передбачених ст. 252 та ст. 298 КК України, оскільки воно можливе тільки за суб'єктивною стороною – як суб'єкт злочину оцінює предмет посягання [22, с. 133].

За результатами розслідування кримінальної справи, порушеної за фактом руйнування пам'ятки культурної спадщини "Земельний вал Успенського бастиону", керівнику Дирекції з реконструкції та будівництва Державного підприємства "Культурно-мистецький та музейний комплекс "Мистецький арсенал" прокуратурою міста Києва було пред'явлено обвинувачення в скоєнні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 298 КК України (знищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури), а також пред'явлено обвинувачення керівникові виробничої ділянки приватного підприємства, яке проводило будівельні роботи на території музейного комплексу за ч. 2 ст. 367 КК України (службова недбалість, що спричинила тяжкі наслідки) [3]. Отже, практика йде шляхом притягнення винних осіб до відповідальності за іншими статтями, що вміщені до глави, присвяченої службовим злочинам. Так, прокуратурою Подільського району міста Києва порушено кримінальну справу за ч. 3 ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень, якщо вони спричинили тяжкі наслідки) відносно службових осіб ТОВ "Тана-ЛТД", з вини

яких було знищено археологічний шар ґрунту на земельній ділянці в історичній частині м. Києва. У ході перевірки, проведеної прокуратурою району за повідомленням Головного управління охорони культурної спадщини Київської міської державної адміністрації щодо законності проведення будівельних робіт на вул. Нижній Вал, 17 (територія гори Щекавиця – пам'ятки археології), встановлено, що службовці ТОВ "Тана-ЛТД", порушуючи вимоги ст. 37 Закону України "Про охорону культурної спадщини", незаконно провели земляні роботи, розрили котлован площею майже 800 кв.м. і глибиною 2,5-3 м без проведення комплексу наукових археологічних досліджень з вивчення та фіксації пам'ятки [4]. Стосовно колишнього заступника начальника управління головного архітектора Ялтинської міської ради, якому пред'явлено обвинувачення у вчиненні дій з незаконного узгодження проектів відводу земельних ділянок на території Місхорського парку-пам'ятника загальнодержавного значення і Юсупівського палацово-паркового комплексу (Велика Ялта), порушено справу за ч.2 ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем, якщо воно спричинило тяжкі наслідки) та ч. 2 ст. 366 КК України (службове підроблення, якщо ці дії спричинили тяжкі наслідки). Пояснюється така практика тим, що за ст. 298 КК України передбачена умисна форма вини, яку необхідно довести, крім того, для доведення вини порушника і застосування відповідальності за цією статтею необхідно проведення експертиз.

Відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки, що належить до особливо цінних земель (а відповідно до п. "г" ч. 1 ст. 150 ЗК України до таких відносяться і земельні ділянки історико-культурного призначення), земель в охоронних зонах передбачена ч. 2 ст. 197-1 КК України, а ч. 4 зазначеної статті – відповідальність за самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у частині другій цієї статті.

У зв'язку із відсутністю у КК України норм, які б передбачали відповідальність за порушення правил охорони та використання земель історико-культурного призначення, підтримуємо висловлені пропозиції щодо доповнення КК України таким новим складом злочину, як порушення правового режиму земель історико-культурного призначення, що призводить до неможливості їх використання за цільовим призначенням [24, с. 6].

Відповідно до ст. 47 Закону України "Про охорону культурної спадщини" застосування фінансових санкцій, адміністративних стягнень або кримінального покарання не звільняє винного від обов'язку відшкодувати шкоду, завдану власникові пам'ятки або уповноваженому ним органу, особі, яка набула права володіння, користування чи управління пам'яткою, охоронюваною археологічною територією. Шкода, завдана власникові пам'ятки або уповноваженому ним органу, особі, яка набула права володіння, користування чи управління пам'яткою, охоронюваною археологічною територією, відшкодовується відповідно до закону, тобто на підставі загальних положень цивільного законодавства (ст. ст. 1166-1194, 1209-1211 ЦК України), а також використовуються відповідні методики: Методика грошової оцінки пам'яток, затверджена постановою Кабінету міністрів України від 26 вересня 2002 р. № 1447 [16] (під час проведення грошової оцінки пам'ятки із застосуванням витратного підходу враховується також оцінка місця її розташування, визначена як ринкова вартість прав, пов'язаних із земельною ділянкою, на якій розташована пам'ятка); Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначен-

ням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу, затверджена постановою Кабінету міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963 [15] (при цьому враховується категорія земель, середньорічний дохід від використання земель за цільовим призначенням, адміністративно-територіальна одиниця та окрема територія, в тому числі охоронні зони навколо об'єктів культурної спадщини, шкала еколого-господарського значення земель, за якою землі історико-культурного призначення мають коефіцієнт 4,0).

Самостійне місце серед порушень земельного законодавства, за які наступає цивільно-правова відповідальність, посідає таке порушення, як укладення угод щодо земельних ділянок з порушенням земельного законодавства. У відповідності до ст. 210 ЗК України угоди, укладені із порушенням встановленого законом порядку купівлі-продажу, ренти, дарування, застави, обміну земельних ділянок, визнаються недійсними за рішенням суду. Невідповідність угод щодо земельних ділянок історико-культурного призначення вимогам закону може виражатися у різних порушеннях, наприклад, відсутність погодження зміни землевласника та землекористувача органами охорони культурної спадщини або порушення права привілесвої купівлі пам'ятки, на нашу думку, є підставою для визнання укладеної угоди не дійсною, хоча посилання на це чинне законодавство і не містить. У зв'язку із зазначеним вважаємо за необхідне внести зміни до законодавства з метою уникнення зловживань у цій сфері.

Крім видів юридичної відповідальності, які передбачені ст. 211 ЗК України, за земельні правопорушення можуть наступати й інші види. Зауважимо, що вказана стаття ЗК України прямо не передбачає можливість застосування дисциплінарної та матеріальної відповідальності, в той же час, земельне законодавство не виключає такої можливості (необхідне співпадіння дисциплінарного проступку і земельного правопорушення). Притягнення особи до дисциплінарної та матеріальної відповідальності здійснюється в порядку, встановленому трудовим законодавством.

Вважаємо за можливе виділити як один з видів юридичної відповідальності у сфері охорони земель історико-культурного призначення також господарсько-правову відповідальність. Згідно положень ст. 216 ГК України господарсько-правова відповідальність являє собою застосування до правопорушників господарських санкцій, визначених ст. 217 ГК України, в тому числі адміністративно-господарського штрафу. Відповідно до ст. 241 ГК України адміністративно-господарський штраф – це грошова сума, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету у разі порушення встановлених правил здійснення господарської діяльності [5].

Ст. 44 Закону України "Про охорону культурної спадщини" передбачає відповідальність юридичних осіб за порушення законодавства про охорону культурної спадщини, а ст. 45 – порядок застосування фінансових санкцій за такі порушення. Згідно із ст. 44 Закону відповідний орган охорони культурної спадщини накладає на юридичну особу, яка є власником або уповноваженим ним органом чи замовником робіт, фінансові санкції у розмірі від ста до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, зокрема: за проведення будь-яких незаконних робіт, що можуть завдати або завдали шкоди пам'ятці, її території, охоронюваній археологічній території, охоронним зонам, історичним ареалам населених місць; за недодержання вимог щодо захисту, збереження, утримання, використання, реставрації, реабілітації пам'яток, у тому числі тих вимог, що передбачені охоронними договорами, умисне дове-

дення їх до стану руйнації; за неподання, несвоєчасне подання або подання явно недостовірної інформації про виявлені у процесі земляних, будівельних, шляхових, меліоративних та будь-яких інших робіт об'єкти культурної спадщини; за ухилення власника пам'ятки або уповноваженого ним органу від підписання охоронного договору або за порушення ним режиму використання пам'ятки. Рішення органу охорони культурної спадщини про застосування фінансових санкцій може бути оскаржено до суду.

У зв'язку із зростанням останнім часом кількості таких видів земельних правопорушень, які називають земельно-корупційними, зокрема, йдеться про розпорядження земельним фондом відповідної території з порушенням норм чинного земельного законодавства, науковцями звертається увага на особливості юридичної відповідальності такого суб'єкта, як місцеві ради. Зокрема, були висловлені пропозиції виділяти серед видів юридичної відповідальності за земельні правопорушення муніципально-правову відповідальність [24, с. 206-208]. Чинне законодавство України передбачає такі негативні наслідки прийняття рішень, що суперечать основному чи іншим законам України, як: 1) скасування рішення самою радою; 2) визнання незаконним рішення в судовому порядку; 3) застосування майнової відповідальності, передбаченої ст. 77 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 р. [20]. Крім того, ст. 75 Закону передбачає право територіальній громаді достроково припинити повноваження органів місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, а відповідно до ст. 78 вказаного Закону, розпуск ради може бути наслідком невиконання вимог компетентних органів про приведення її рішення у відповідність із законом. Прикладом такої відповідальності є, зокрема, рішення Київського апеляційного господарського суду від 6 липня 2011 р., яким залишено в силі рішення господарського суду м. Києва, якими задоволено 5 позовів Генеральної прокуратури України про визнання недійсними рішень Київської міської ради щодо передачі обслуговуючим кооперативам "Залізничник", "Механізатор", "Житлодар", "Тарасівець" та "Освітнянин" земельних ділянок у Голосіївському районі міста площею понад 450 га. Зазначені земельні ділянки були надані всупереч вимогам Земельного та Житлового кодексів України, законів України "Про природно-заповідний фонд України" та "Про охорону культурної спадщини".

У доктрині земельного права останнім часом усе більше відстоюється самостійне значення, поряд з іншими видами відповідальності, земельно-правової відповідальності. Виділення земельно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності за порушення вимог земельного законодавства, на нашу думку, є обґрунтованим. Підтвердженням такої позиції є закріплення нормами чинного земельного законодавства таких видів земельно-правових санкцій, які не можна віднести до загальновідомих (традиційних) видів відповідальності. До того ж, традиційні види відповідальності передбачають негативні наслідки для правопорушника, залишаючи земельну ділянку поза увагою [1, с. 316]. Зокрема, у сучасних умовах юридичною основою для настання земельно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності за порушення вимог земельного законодавства є положення норм ст. 141, 143, 152, 212 ЗК України, відповідно до яких земельно-правова відповідальність застосовується у вигляді таких санкцій, як: примусове припинення права користування земельною ділянкою;

повернення самовільно зайнятих земельних ділянок; усунення будь-яких порушень прав власника на землю; відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав [1, с. 313]. До таких специфічних санкцій вчені одноставно відносили і відносять примусове припинення прав порушника на користування земельною ділянкою. Відповідно до п. "є" ч. 1 ст. 141 ЗК України однією з підстав припинення права користування земельною ділянкою є використання земельною ділянкою у спосіб, що суперечить вимогам охорони культурної спадщини. Коментуючи цей новий пункт ст. 141 ЗК України, який був внесений згідно із Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини" від 9 вересня 2010 р., науковці звертають увагу на те, що в даному випадку йдеться про земельні ділянки будь-якого цільового призначення. У випадку порушення вимог охорони об'єкта культурної спадщини на землях історико-культурного призначення дане порушення буде одночасно використанням земельної ділянки не за цільовим призначенням [17, с. 359]. Необхідно також звернути увагу на те, що в п. "є" ч. 1 ст. 141 ЗК України мова йде про порушення вимог охорони культурної спадщини, а не про порушення правового режиму земель історико-культурного призначення, що є, на нашу думку, не зовсім послідовним для закріплення саме в земельному законодавстві.

При застосуванні такої підстави для припинення права користування земельною ділянкою, як використання земельної ділянки у спосіб, що суперечить вимогам охорони культурної спадщини, можуть виникати наступні проблеми. ЗК України не визначено процедури припинення права користування земельною ділянкою за названою підставою. Зокрема, не зрозуміло, чи повинно передувати припиненню права користування земельною ділянкою попередження землекористувача про усунення порушень або застосування до нього заходів адміністративної відповідальності. До того ж, щодо об'єктів культурної спадщини такі заходи уповноважені вживати відповідні органи охорони культурної спадщини, а не контролюючі органи у сфері земельних відносин. Тому в даному випадку не можна застосовувати ст. 144 ЗК України, що визначає порядок припинення права користування земельними ділянками, які використовуються із порушенням земельного законодавства, державними інспекторами сільського господарства та державними інспекторами з охорони довкілля.

Зазначимо, що чинним земельним законодавством така підстава, як використання земельної ділянки у спосіб, що суперечить вимогам охорони культурної спадщини, передбачена тільки щодо припинення права користування земельними ділянками. Водночас, в науці земельного права вже висловлювалися пропозиції щодо необхідності розширення випадків примусового припинення права приватної власності на земельну ділянку випадками використання земельної ділянки з грубим порушенням її правового режиму або правового режиму природних ресурсів та об'єктів культурної спадщини, екологічних вимог та вимог екологічної безпеки, та/або у спосіб, що вже призвів або гарантовано призведе до значних негативних наслідків для земельної ділянки, інших природних ресурсів [9, с. 197-199].

На нашу думку, проблему щодо можливості припинення власності на земельну ділянку у випадку, що суперечить вимогам охорони культурної спадщини, необхідно розглядати з огляду на пам'яткоохоронне законодавство. Закон України "Про охорону культурної спадщини" передбачає примусове відчуження або викуп пам'яток. Відповідно до ст. 21 вказаного Закону, якщо в результаті дій або бездіяльності власника пам'ятки її

загрожує пошкодження або знищення, відповідний орган охорони культурної спадщини робить власнику пам'ятки відповідне попередження. Якщо власник пам'ятки не вживе заходів щодо її збереження, зокрема у зв'язку з неможливістю створення необхідних для цього умов, суд за позовом відповідного органу охорони культурної спадщини може постановити рішення про її викуп. У разі невідкладної необхідності забезпечення умов для збереження пам'ятки позов про її викуп може бути пред'явлено без попередження. Викуплена пам'ятка переходить у власність держави. Викупна ціна пам'ятки визначається за згодою сторін, а в разі спору – судом.

Виникає питання, чи підлягає в даному випадку викупу і земельна ділянка, якщо вона перебуває у власності особи, що володіє пам'яткою. Дія Закону України "Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності" від 17 листопада 2009 р. [19] не поширюється на суспільні відносини, що виникають у разі викупу пам'яток історії та культури, яким загрожує пошкодження або знищення, внаслідок дій або бездіяльності їх власника відповідно до ч. 2 ст. 3 вказаного Закону. На нашу думку, в даному випадку необхідно керуватися ст. 120 ЗК України, яка передбачає перехід права на земельну ділянку у разі набуття права на жилий будинок, будівлю або споруду.

Вважаємо слушною думку про те, що при вирішенні питання про викуп пам'ятки культурної спадщини, якщо власник безгосподарно ставиться до належної йому пам'ятки, одночасно має бути пред'явлено позов про примусове припинення права власності на земельну ділянку [9, с. 199-200]. Оскільки, у такому разі, по-перше, буде зберігатися природне та історичне оточення пам'ятки. А, по-друге, унеможливується виникнення ситуації, за якої право власності на об'єкт культурної спадщини та на зайняту ним земельну ділянку належать різним суб'єктам, що може призвести у подальшому до певних труднощів використання чи охорони таких об'єктів [7, с. 97]. Зокрема, подібна ситуація виникла у м. Києві щодо будівлі за адресою М. Житомирська, 14 (садиба художника О.Мурашка). За рішенням суду пам'ятка культурної спадщини була повернута із приватної власності у державну, але при цьому судом не було вирішено питання щодо земельної ділянки. В результаті такого підходу пам'ятка культурної спадщини та земельна ділянка, на якій вона знаходиться, опинилися у різних власників.

Викладене вище дозволяє зробити наступні висновки щодо особливостей застосування заходів юридичної відповідальності за порушення у сфері використання та охорони земель історико-культурного призначення. Хоча ст. 211 ЗК України, в якій наводиться загальний перелік земельних правопорушень, перелік правопорушень, що стосуються правового режиму земель історико-культурного призначення не передбачений, проте це не виключає можливості застосування юридичної відповідальності за правопорушення у сфері використання та охорони земельних ділянок історико-культурного призначення. Заходи юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону культурної спадщини, в тому числі і за порушення вимог щодо правового режиму земель історико-культурного призначення, визначені в Законі України "Про охорону культурної спадщини", відповідно до якого передбачено застосування кримінальної, адміністративної відповідальності, відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону культурної спадщини, а також відповідальності юридичних осіб за по-

рушення законодавства про охорону культурної спадщини у вигляді фінансових санкцій.

Незважаючи на відсутність прямої вказівки в ст. 211 ЗК України та Законі України "Про охорону культурної спадщини" на можливість застосування до осіб, винних у вчиненні правопорушення щодо земель історико-культурного призначення, дисциплінарної і матеріальної відповідальності, вважаємо, що притягнення особи до дисциплінарної та матеріальної відповідальності може здійснюватися в порядку, встановленому трудовим законодавством.

Крім того, в юридичній науці обстоюється самостійне значення, поряд з традиційними видами юридичної відповідальності, інших видів, в тому числі земельно-правової відповідальності. Виділення земельно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності за порушення вимог земельного законодавства, на нашу думку, є обґрунтованим, вагомою підставою чого є закріплення нормами чинного земельного законодавства таких видів земельно-правових санкцій, які не можна віднести до загальновідомих (традиційних) видів відповідальності, зокрема примусового припинення права користування земельною ділянкою.

На підставі викладеного вище пропонуємо:

- врегулювати процедуру припинення права користування земельною ділянкою у випадку використання земельної ділянки у спосіб, що суперечить вимогам охорони культурної спадщини. За аналогією із ст. 144 ЗК України пропонуємо відобразити в законодавстві положення щодо необхідності попереднього застосування до землекористувача заходів адміністративної відповідальності органами охорони культурної спадщини;

- закріпити таку підставу, як використання земельної ділянки у спосіб, що суперечить вимогам охорони культурної спадщини, і для припинення права власності на земельну ділянку, в тому числі її конфіскації, як санкції за вчинення злочину або адміністративного проступку.

Список використаних джерел

1. Балюк Г.І. Земельно-правова відповідальність: поняття, підстава, порядок притягнення / Г.І. Балюк, Я.О. Лисенко // Земельне право України: [підруч.] / Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік [та ін.]; за ред. В.В. Носіка. – К.: ВПЦ "Київ. університет". – 2008. – С. 312-316.
2. Балюк Г.І. Поняття, підстави та види юридичної відповідальності в земельному праві України / Г.І. Балюк, Н.П. Медведєва // Земельне право України: [підруч.] / Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік [та ін.]; за ред. В.В. Носіка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". – 2008. – С. 299-303.
3. Генеральна прокуратура України. Офіційний Інтернет портал. [Електрон. ресурс] // Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&_c=view&id=11885&s=print.
4. Генеральна прокуратура України. Офіційний Інтернет портал. [Електрон. ресурс] // Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/reegions_news_detail.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=98755.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Верховна Рада України. – Офіц. сайт ВР України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1356109272375937>
6. ГПУ взялася за перевірки дотримання земельного законодавства по всій державі (12.08.2010 р.) [Електронний ресурс]. – ІПЦ Моя земля. – Режим доступу: <http://www.myland.org.ua/index.php?id=2388&lang=uk&razd=>
7. Донець О.В. Правовий режим земель історико-культурного призначення : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Ольга Володимирівна Донець. – Х.: 2010. – 218 с.
8. Єлісєєва О.В. Припинення права приватної власності на земельну ділянку за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук за спец. 12.00.06 / Єлісєєва Ольга Володимирівна. – 240 с.
9. Земельне право України: [підруч.] / [М. В. Шульга (кер. авт. кол.), Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гетьман та ін.]; за ред. М. В. Шульги. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 376 с.
10. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3. – Ст. 27.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Офіц. сайт ВР України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
12. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін [та ін.]; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-е вид.; переробл. і доп., – Х.: Право, 2010. – 608 с.

13. Кримінальне право України. Особлива частина [Текст] : Підручник / М. І. Бажанов [та ін.] ; ред. М. І. Бажанов [та ін.] ; МОН України. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

14. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

15. Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу: постанова Кабінету міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 55. – Ст. 2221.

16. Методика грошової оцінки пам'яток: постанова Кабінету міністрів України від 26 вересня 2002 р. № 1447 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 39. – Ст. 1828.

17. Мірошниченко А.М. Науково-практичний коментар ЗК України/ А.М. Мірошниченко, Р.І. Марусенко. – К. : Правова єдність, 2011. – 520 с.

18. Науково-практичний коментар до КК України : У 2 т. Т.2 Особлива частина / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка, 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Алерта, КНТ, Центр учбової літератури, 2009. – 624 с.

19. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для

суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17 листопада 2009 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 1. – Ст. 2.

20. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 16. – Ст. 133.

21. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.

22. Самокиш В.П. Проблеми відмежування злочину, передбаченого ст. 252 КК України, від суміжних злочинів / В.П. Самокиш // Правова держава. – № 13. – 2011. – С. 130-134.

23. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення як підстава юридичної відповідальності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 "Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право" / Саркісова Тамара Борисівна ; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – 17 с.

24. Саркісова Т.Б. Земельне правопорушення як підстава юридичної відповідальності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Саркісова Тамара Борисівна. – К., 2012. – 216 с.

Надійшла до редколегії 19.03.14

Е. Бевз, канд. юрид. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НАРУШЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ В СФЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАЗНАЧЕНИЯ

В статье раскрываются особенности применения мер юридической ответственности за правонарушения относительно земель историко-культурного назначения. Обосновывается деление земельно-правовой ответственности как самостоятельного вида юридической ответственности за нарушение требований земельного законодательства в сфере использования и охраны земель историко-культурного назначения.

Ключевые слова: земли историко-культурного назначения, юридическая ответственность, земельные правонарушения.

O. Bevez, PhD, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

LEGAL LIABILITY FOR INFRACTIONS AGAINST THE LEGISLATION OF UKRAINE IN RELATION TO HISTORICAL AND CULTURAL LANDS

The article covers the specifics of legal liability for infractions in relation to historical and cultural lands. It lays the groundwork for creating a new category of land law sanctions, that of infractions against historical and cultural land regulations.

Key words: lands of historical and cultural significance, legal liability, land violations.

УДК 346.3:657.1

О. Орлова, канд. юрид. наук
Ужгородський національний університет, Ужгород

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В статті виконано дослідження господарсько-правових основ організації та ведення бухгалтерського обліку, визначення поняття організації бухгалтерського обліку, встановлення співвідношення між поняттями "організація" та "ведення" бухгалтерського обліку, встановлення концептуальних основ та визначення етапів організації та ведення бухгалтерського обліку суб'єктами господарювання.

Ключові слова: бухгалтерський облік суб'єкта господарювання; ведення бухгалтерського обліку; організація бухгалтерського обліку; правове регулювання організації та ведення бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання.

Суб'єкти господарювання реалізують свої права щодо регулювання питань бухгалтерського обліку, його організації та ведення шляхом: самостійного визначення облікової політики в межах чинної нормативної бази; вибору організаційно-правової форми господарювання та форми облікової реєстрації; розробки системи внутрішньогосподарського обліку та контролю за діяльністю суб'єкта господарювання; налагодження схеми документообігу; вибору способу обробки та фіксації інформації на відповідних носіях; вибору програмного забезпечення бухгалтерського обліку; планування розвитку методики бухгалтерського обліку пристосовано до конкретних умов діяльності суб'єкта господарювання. Водночас, за змістом ЗУ "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", організація бухгалтерського обліку передбачає, що підприємство самостійно: визначає облікову політику; обирає форми бухгалтерського обліку; розробляє систему і форми внутрішньогосподарського (управлінсь-

кого) обліку, звітності і контролю господарських операцій; визначає права працівників на підписання бухгалтерських документів; затверджує правила документообороту і технології обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку.

Питанням організації та ведення бухгалтерського обліку присвячено праці таких вчених – економістів як: Ф. Ф. Бутинець, М. В. Кужельний, А. М. Кузьмінський, С. О. Левицька, Т. М. Сльозко, С. В. Івахненков, В. В. Сопко та ін. У той же час господарсько-правові дослідження з відповідної тематики відсутні.

Метою цієї публікації, відповідно, є дослідження господарсько-правових основ організації та ведення бухгалтерського обліку, визначення поняття організації бухгалтерського обліку, встановлення співвідношення між поняттями "організація" та "ведення" бухгалтерського обліку, встановлення концептуальних основ та

